

КОЧЕВНИЧЕСКОЕ ПОГРЕБЕНИЕ НА ЛЕВОБЕРЕЖЬЕ НИЖНЕГО ДУНАЯ В КОНТЕКСТЕ ИЗУЧЕНИЯ КУЛЬТУРЫ ДРЕВНИХ ВЕНГРОВ

МАКСИМ ВАЛЕРЬЕВИЧ КВИТНИЦКИЙ* – НИКОЛАЙ ПЕТРОВИЧ ТЕЛЬНОВ** –

ВИТАЛИЙ СТЕПАНОВИЧ СИНИКА*** – АТТИЛА ТЮРК****

Ключевые слова: *Левобережье Нижнего Дуная, раннее средневековье, венгры, погребение, боевые ножи, лук, колчаный набор, топор, фрагменты золотой фольги, изображение личины*
Kulcsszavak: *Az Al-Duna bal partvidéke, kora középkor, magyarok, temetkezés, harci kés, íj, tegezkeszlet, balta, aranylemez-töredékek, arcábrázolás*

Максим Валерьевич Квитницкий – Николай Петрович Тельнов – Виталий Степанович Синика –
Аттила Тюрк

Кочевническое погребение на левобережье Нижнего Дуная в контексте изучения культуры древних венгров¹

В статье анализируется раннесредневековый погребальный комплекс Плавни-II 1/2, исследованный в 1990 г. на левобережье Нижнего Дуная. Погребение было впущено в курган раннего бронзового века. В состав инвентаря входили пара боевых ножей, костяные накладки на лук, колчан со стрелами, золотая фольга. На одном из фрагментов фольги находится изображение мужского лица. Анализ погребального обряда и инвентаря позволил датировать захоронение Плавни-II 1/2 второй половиной IX – первыми десятилетиями X в. и связать его с древними венграми. Исследованный комплекс дополняет список погребальных памятников, маркирующих территорию обитания венгерских племен перед обретением родины.

Makszim Valerjevics Kvitnyickij – Nyikolaj Petrovics Tyelnov – Vitalij Szytyepanovics Szinyika – Türk Attila
Egy nomád temetkezés az Al-Duna bal partvidékéről a korai magyarság kutatásának tükrében²

A tanulmány az Al-Duna bal partvidékén található Plavnyi-II. lelőhelyen 1990-ben feltárt 1. kurgán 2. számú, kora középkori sírját mutatja be. A temetkezést másodlagosan ásták be egy kora bronzkori kurgán feltöltésébe. A sírből a következő mellékletek kerültek elő: 2 harcikés, íjsontok, tegezkeszlet (nyílhegyek), valamint aranylemez-töredékek.

* Приднестровский государственный университет им. Т. Г. Шевченко, Научно-исследовательская лаборатория «Археология» / T. G. Sevcenko Dnyeszter-melléki Állami Egyetem, Régészeti Laboratórium. MD-3300, г. Тирасполь, ул. 25 Октября 107, kvitnitskiy@i.ua

** Приднестровский государственный университет им. Т. Г. Шевченко, Научно-исследовательская лаборатория «Археология» / T. G. Sevcenko Dnyeszter-melléki Állami Egyetem, Régészeti Laboratórium. MD-3300, г. Тирасполь, ул. 25 Октября 107, telnov_nikolai@mail.ru

*** Приднестровский государственный университет им. Т. Г. Шевченко, Научно-исследовательская лаборатория «Археология» / T. G. Sevcenko Dnyeszter-melléki Állami Egyetem, Régészeti Laboratórium. MD-3300, г. Тирасполь, ул. 25 Октя-бря 107, sinica80@mail.ru

**** Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Régészettudományi Intézet / Институт археологии Католического университета им. Петра Пазмания. H-1088 Budapest, Mikszáth tér 1. turk.attila@btk.mta.hu

¹ Исследование проведено в рамках научного проекта «Árpád-ház Program IV.2». Статья подготовлена при поддержке гранта им. Яноша Бойяи и проекта «Археологическое исследование контактов между Венгрией и Востоком» (TUDFO / 51757-1 / 2019 / ITM) при поддержке программы Thematic Excellence. Текстовая часть настоящей статьи была впервые опубликована в журнале *Stratum plus* (№ 5 за 2019). Текстовая часть настоящей статьи была впервые опубликована в журнале *Stratum plus* (№ 5 за 2019).

² A kutatás az Árpád-ház Program IV.2. keretében valósult meg. A cikk megírását a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj és a 'Magyarország és a Kelet kapcsolatának régészeti kutatása' című Tématerületi Kiválósági Program (TUDFO / 51757-1 / 2019 / ITM) támogatta. A cikk szövegének első megjelenése: *Stratum plus* 2019:5. A cikk szövegének első megjelenése: *Stratum plus* 2019:5.

Utóbbiak közül az egyik példányon egy férfi arc ábrázolása látható. A sírmellékletek és a temetkezési rítus elemzése alapján a Plavnyi-II. lelőhely 1. kurgánjának 2. sírja a 9. század második fele és a 10. század első évtizedei közé keltezhető, és a korai magyarokkal hozható összefüggésbe. Ezzel a lelőhellyel tovább bővül azon sírleletek köre, amelyek alapján körvonalazható a magyar szállásterületek elhelyezkedése közvetlenül a honfoglalás előtt.

В 1990 г. археологической экспедицией Одесского областного управления общества охраны памятников истории и культуры под руководством М. М. Фокеева были проведены раскопки шести насыпей курганного могильника Плавни-II. Памятник располагался в 3 км к северо-западу от с. Плавни Ренийского района Одесской области Украины (рис. 1. 1). Топографически курганная группа занимала край плато правого берега балки, впадающей в оз. Ялпуг. Наряду с погребальными комплексами бронзового и раннего железного века, было изучено одно впускное раннесредневековое захоронение.

Курган 1 могильника Плавни-II. Насыпь к моменту изучения была полностью уничтожена распашкой и в рельефе не выделялась. Её остатки были зафиксированы в виде пятна с нечёткими краями, диаметром 14–15 м, сложенного грунтом светло-серого цвета. При исследованиях обнаружены четыре погребальных комплекса – три захоронения, относящихся к бронзовому веку (из них два ямной культурно-исторической общности), и одно средневековое (рис. 1. 2).

Погребение 2 (впускное) обнаружено в 4,25 м к юго-востоку от R₀. Совершено в яме, контуры которой были зафиксированы частично, на глубине 0,5 м от современной дневной поверхности. Могильная яма в форме трапеции со скруглёнными углами длиной 2 м, шириной от 0,65 м (юго-запад) до 0,3 м (северо-восток) и глубиной 0,2 м от уровня фиксации контуров. Яма была ориентирована по линии юго-запад – северо-восток. Заполнение состояло из чернозёма.

Костяк взрослого человека (мужчина) лежал в вытянутом положении на спине, черепом ориентирован на юго-запад. Правая рука погребенного была вытянута вдоль тела, левая согнута и кистью уложена на таз. Положение ног вытянутое. Остатков гробовой конструкции либо следов обустройства погребального ложа не зафиксировано. Между головой и стенкой ямы находилась бедренная кость крупного рогатого скота (рис. 1. 3).

1990-ben az Odesszai terület örökségvédelmi igazgatóságának régészeti expedíciója M. M. Fokejev vezetésével hat kurgán maradványát tárta fel a Plavnyi-II. nevű kurgánsíros temető területén. A lelőhely az Ukrajnához tartozó Odesszai terület Renyi járásában található Plavnyi nevű településtől 3 km-re ÉNy-ra helyezkedik el (1. kép 1). A kurgáncsoport a Jalpuh tóba torkolló időszakos patak jobb partja mellett lévő magaslat peremén terül el. Az ásatáson a bronz- és kora vaskori temetkezéseken kívül egy kora középkori másodlagos betemetkezés is előkerült.

Plavnyi-II. temető, 1. kurgán. A kurgán feltöltését teljesen szétszántották, ezért annak semmilyen földfelszíni nyoma nem maradt. Így az ásatáson csupán a feltöltés maradványait, egy világosszürke színű talajréteggel kevert határozatlan körvonalú, 14–15 m átmérőjű foltot lehetett dokumentálni. A kurgán területén összesen négy temetkezést tártak fel: három bronzkorit (ezek közül kettő a Jamnajakultúrához tartozik) és egy középkorit (1. kép 2).

A 2. számú, másodlagos temetkezés az R₀ ponttól 4,25 m-re délkeletre került elő. A recens talajsinthez viszonyítva 0,5 m mélyen jelentkező sírfoltot csak részlegesen sikerült megfigyelni. A sírgödör alakja lekerekített sarkú trapéz, hossza 2 m, szélessége 0,65 m (DNy) és 0,3 m (ÉK) között változik. Mélysége a sírfolt jelentkezési szintjétől számítva 0,2 m. A sír DNy–ÉK-i tájolású, betöltése fekete humuszos talaj.

A felnőtt férfi csontváza nyújtott helyzetben, háton feküdt, tájolása DNy–ÉK. Jobb karja a test mellett kinyújtva, azzal párhuzamosan feküdt, bal karját ezzel szemben behajlították és bal kézfejét a medencéjére helyezték. Lábai nyújtott helyzetben voltak. A feltáráson koporsóra vagy halotti keret-re utaló nyomokat nem figyeltek meg. A koponya és a sírgödör DNy-i fala között egy szarvasmarha combcsontja került elő (1. kép 3).

A sírban talált mellékletek és elhelyezkedésük. Az elhunyt jobb felkarjánál előkerült nyílhegyek (2) alapján feltételezhető, hogy a temetéskor az elhunyt

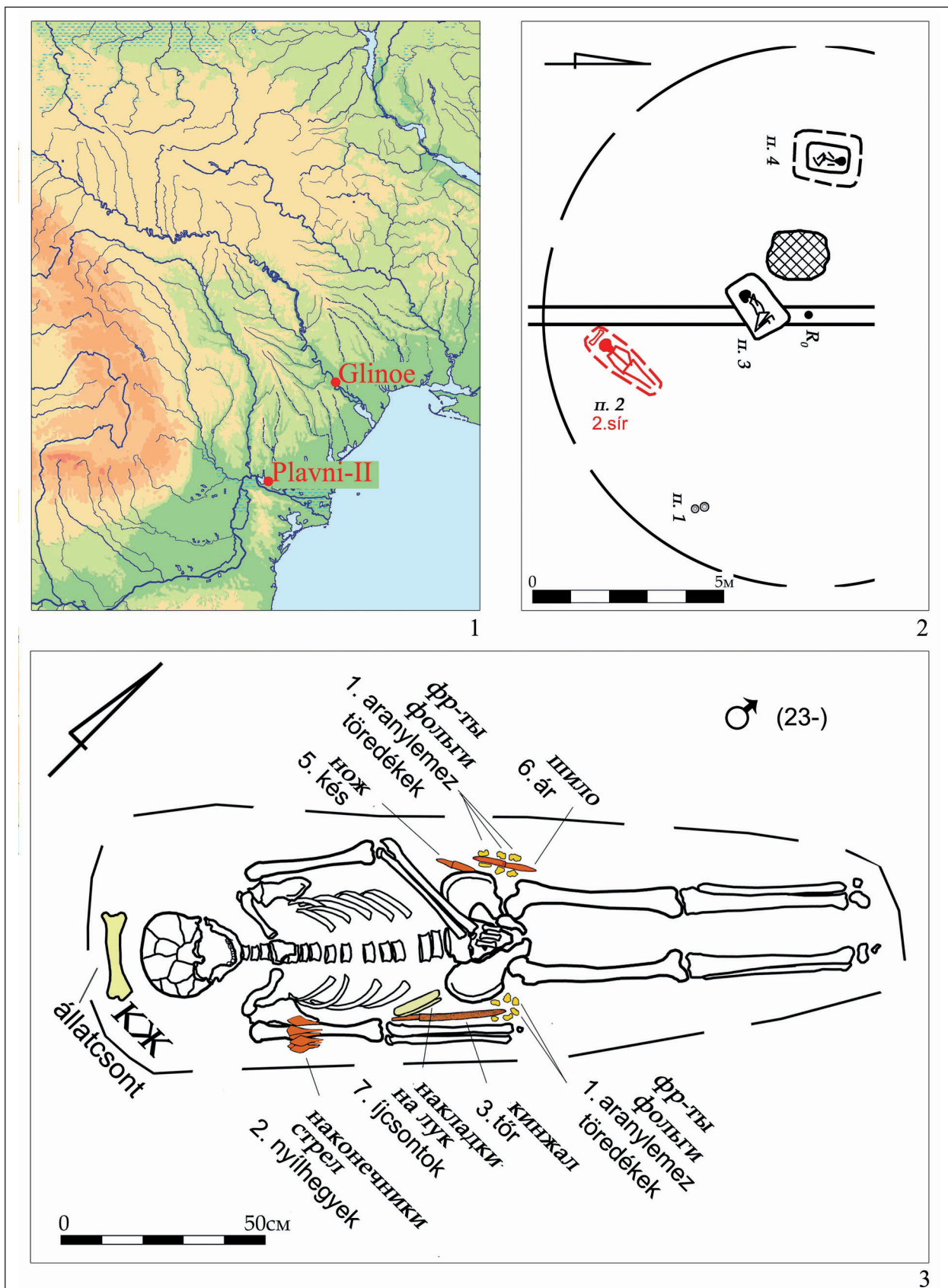

Рис. 1. 1: Географическое положение памятника; 2: План кургана 1 могильника Плавни-II; 3: План погребения 2 кургана 1 могильника Плавни-II

1. kép. 1: A Plavnyi-II. lelőhely földrajzi elhelyezkedése; 2: Az 1. kurgán alaprajza; 3: Az 1. kurgán 2. sírjának rajza

Состав и расположение инвентаря. Вдоль правого предплечья, предположительно, лежал кожан с набором из шести стрел – сохранились железные наконечники (2). Над правым крылом таза найдены две костяные накладки на лук (7). Между ними и правой лучевой костью лежал боевой нож (3), окончание его ножен было покрыто золотой фольгой (1). У левого крыла таза обнаружен железный нож (5), а у левого тазобедренного сустава – железное шило (6), рукоять которого была покрыта золотой фольгой (1). Фрагменты ещё одного боевого ножа (кинжала?) были обнаружены в заполнении ямы (4).

ОПИСАНИЕ НАХОДОК

1. Фрагменты *золотой фольги* (23 экз.) размерами от 5×7 мм до 32×25 мм. Толщина фольги от 0,01 мм. На нескольких фрагментах прослежены отверстия для пришивания диаметром до 2 мм. При полевых исследованиях размещение каждого фрагмента фольги (на боевом ноже у правого бедра, и на шиле) по отдельности не фиксировалось. Предполагаем, что два из них, подпрямоугольной формы, покрывали деревянную рукоять шила (рис. 3. 1–2). Два наиболее крупных куска (рис. 3. 8–9) облицовывали верхнюю зону окончания ножен, а еще два фрагмента (рис. 4. 3–4) изогнутой подтреугольной формы располагались в нижней зоне (на острие) окончания ножен боевого ножа. Другие фрагменты подпрямоугольной и подквадратной формы в равной степени могли украшать как рукоять шила, так и рукоять либо другие участки ножен боевого ножа. Также нельзя исключать, что остальная фольга могла покрывать участки несохранившихся изделий на тканевой либо кожаной основе (части одежды, пояс, сумка, лицевое покрытие). На одном из фрагментов прослежено прессованное изображение личины с овальным контуром головы. Достаточно чётко различимы такие детали, как глаза, нос и губы (рис. 4. 8).

2. Железные черешковые *наконечники стрел* (6 экз.):

– листовидный наконечник с утолщённым основанием, фрагментирован. Реконструируемая длина наконечника около 105 мм. Длина

jobb oldalára egy nyíltegezt helyeztek, amelyben hat darab nyíl volt. A jobb csípőcsont fölött két íjcsont került elő (7). Az íjcsontok és a jobb orsócsont között egy harci kés feküdt (3), tokjának alsó végét aranylemez (1) díszítette. A bal csípőcsont mellett egy kisebb vaskés (5), a bal csípőízületnél pedig egy vasból készült ár (6) volt, utóbbinak markolatát aranylemez (1) borította. A sír betöltéséből egy további harci kés (tőr?) töredékei (4) is előkerültek.

A LELETEK LEÍRÁSA

1. *Aranylemez-töredékek* (23 db). Méretük 5×7 mm és 32×25 mm között változik. A lemez minimum vastagsága 0,01 mm. Néhány töredéken varrólyukak figyelhetők meg, maximális átmérőjük 2 mm. A feltáráson nem dokumentálták a harci kés és az ár környékén előkerült lemeztöredékek pontos elhelyezkedését. Feltételezéseink szerint két téglalapszerű töredék az ár fából készült markolatát borította (3. kép 1–2). A két legnagyobb méretű darab (3. kép 8–9) a harci kés tokjának alsó részét díszítette, két háromszögszerű, íves töredék (4. kép 3–4) pedig a tok hegyét fedte. A többi téglalap- és négyzetszerű darab az ár nyeléhez, valamint a harci kés markolatához vagy tokjához egyaránt tartozhatott. Az sem zárható ki, hogy ezek a lemeztöredékek szövetszerű vagy bőrből készült tárgyakat (ruházatot, övet, tarsolyt, halotti szemfedőt) díszítettek, amelyek azonban a földbe kerülés óta már lebomlottak. Az egyik töredéken egy ovális, préselt arcábrázolás figyelhető meg. Bizonyos részletek, például a szemek, az orr és az ajkak jól elkülöníthetők (4. kép 8).

2. Vasból készült nyéltüskés *nyílhegyek* (6 db):

– Levél alakú, töredékes nyílhegy megvastagított nyakkal. A nyílhegy eredeti hossza kb. 105 mm lehetett. A levél megmaradt része 28 mm hosszú, átmetszete lencse alakú (25×8 mm). A levél eredeti hossza kb. 71 mm lehetett. A nyéltüske megmaradt része 59 mm hosszú, kör átmetszetű, alsó vége felé keskenyedek, maximális átmérője 7 mm. A megvastagított nyak $11 \times 9,5$ mm átmetszetű (2. kép 7);

– Rombusz alakú nyílhegy megvastagított nyakkal. A nyéltüske egy része letört. A nyílhegy megmaradt részének hossza 73,5 mm. A levél hossza 63 mm, legszélesebb részén lencse átmetszetű

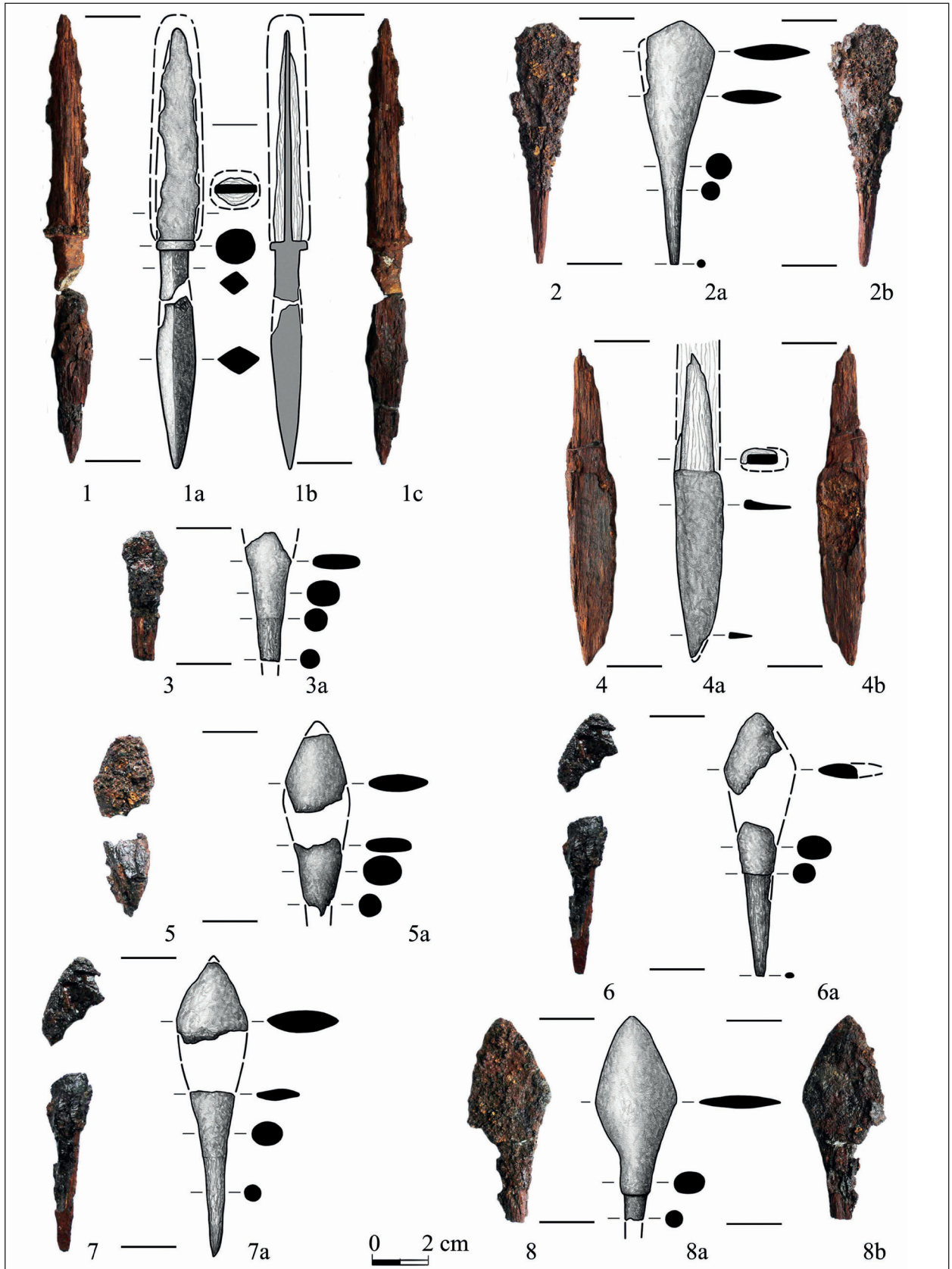

Рис. 2. Железные предметы из погребения 2 кургана 1 могильника Плавни-II. 1: Шило;
 2-3, 5-8: Наконечники стрел; 4: Нож
 2. kép. A Plavnyi-II. lelőhelyen feltárt 1. kurgán 2. sírjának vaseletei. 1: Ár; 2-3, 5-8: Nyílhegyek; 4: Kés

сохранившегося фрагмента пера до 28 мм, сечение линзовидное 25×8 мм. Реконструируемая длина пера около 71 мм. Длина фрагмента черешковой части – 59 мм, черешок с сужением на окончание, круглый в сечении диаметром до 7 мм. Размеры сечения утолщения у черешка до 11×9,5 мм (рис. 2. 7);

– ромбовидный наконечник с утолщённым основанием; часть черешка отломана. Длина сохранившейся части изделия 73,5 мм. Длина пера 63 мм, сечение линзовидное 30×5 мм, в основании сечение овальное. Черешок выделен уступом, круглый в сечении, диаметр черешка до 7,2 мм, в изломе – 6,5 мм. Размеры сечения утолщения у черешка до 11×9 мм (рис. 2. 8);

– асимметрично-ромбический наконечник, с утолщённым основанием; с одной стороны лезвие выщерблено. Общая длина изделия 87 мм. Длина пера около 59 мм, сечение линзовидное 23×6 мм, в основании – круглое, диаметром 10 мм. Длина черешка с отпечатками дерева до 28 мм, черешок круглый в сечении, диаметром до 6 мм и около 2,5 мм у окончания (рис. 2. 2);

– фрагмент черешковой части наконечника, перо и окончание черешка обломаны. Длина сохранившейся части изделия 46 мм. Сечение пера в изломе уплощённо-овальное 16,5×6 мм, в нижней части – овальное. Длина фрагмента черешка с отпечатками дерева 15 мм, круглый в сечении. Диаметр черешка до 9 мм, к излому сужается до 8 мм (рис. 2. 3);

– асимметрично-ромбический наконечник с утолщённым основанием, фрагментирован. Реконструируемая длина наконечника около 94 мм. Длина фрагмента пера до 28 мм, реконструируемая длина пера около 57 мм. Сечение пера линзовидное 25×6 мм, в основании – овальное. Длина фрагмента черешковой части 55 мм, черешок с уступом, круглый в сечении диаметром 8×7 мм, на окончании – около 2,5×2 мм. Размеры сечения утолщения у черешка 13×9 мм (рис. 2. 6);

– ромбовидный наконечник с утолщённым основанием; фрагментирован. Реконструируемая длина наконечника более 90 мм; длина фрагментов – около 28 мм. Реконструируемая длина пера около 65 мм. Сечение пера линзовидное 21×6 мм; в нижней части – уплощённо-овальное 17×5 мм. Черешок круглый в сечении диа-

(30×5 мм). А nyak ovális átmetszetű. A kör átmetszetű nyéltüskét ütközőváll választja el a levéltől. A nyéltüske maximális átmérője 7,2 mm, a törésfelületnél 6,5 mm. A megvastagított nyak 11×9 mm átmetszetű (2. kép 8);

– Rövid vágóélű, deltoid alakú nyílhegy megvastagított nyakkal. Az egyik oldalon a vágóél és a váll egy része hiányos. A nyílhegy teljes hossza 87 mm. A levél hossza kb. 59 mm, átmetszete lencse alakú (23×6 mm). A nyak kör átmetszetű, átmérője 10 mm. A nyéltüske, amelyen famaradványok figyelhetők meg, 28 mm hosszú, átmetszete kör alakú. A nyéltüske maximális átmérője 6 mm, alsó végének átmérője kb. 2,5 mm (2. kép 2);

– Egy nyílhegy alsó, nyéltüskés részének töredéke. A nyéltüske alsó vége és a levél nagy része hiányzik. A nyílhegy megmaradt részének hossza 46 mm. A levél törésfelülete lapított ovális átmetszetű (16,5×6 mm), alsó része ovális átmetszetű. A töredékes nyéltüske, amelyen famaradványok figyelhetők meg, 15 mm hosszú, átmetszete kör alakú. A nyéltüske maximális átmérője 9 mm, a törésfelületnél 8 mm (2. kép 3);

– Rövid vágóélű, deltoid alakú töredékes nyílhegy megvastagított nyakkal. A nyílhegy eredeti hossza kb. 94 mm lehetett. A levél töredékének hossza 28 mm, eredeti hossza kb. 57 mm lehetett. A levél lencse átmetszetű (25×6 mm). A nyak ovális átmetszetű. A nyéltüske töredékének hossza 55 mm. A nyéltüske kör átmetszetű, az ütközővállnál 8×7 mm, a nyéltüske alsó végénél kb. 2,5×2 mm. A megvastagított nyak átmetszete 13×9 mm (2. kép 6);

– Rombusz alakú töredékes nyílhegy megvastagított nyakkal. A nyílhegy eredeti hossza 90 mm-nél nagyobb, a töredékek hossza kb. 28 mm. A levél eredeti hossza kb. 65 mm lehetett. A levél középső része lencse átmetszetű (21×6 mm), alsó része lapított ovális átmetszetű (17×5 mm). A nyéltüske kör átmetszetű, maximális átmérője 8 mm. A megvastagított nyak átmetszete 13×10 mm (2. kép 5).

3. Vasból készült harci *kés* a jobb orsócsont mellől, markolattüskéjén famaradványokkal. A markolattüske vége letört. A harci *kés* megmaradt részének hossza 311 mm, a markolattüske hossza 75 mm. A penge maximális szélessége 21 mm, maximális vastagsága 7 mm, átmetszete háromszög alakú.

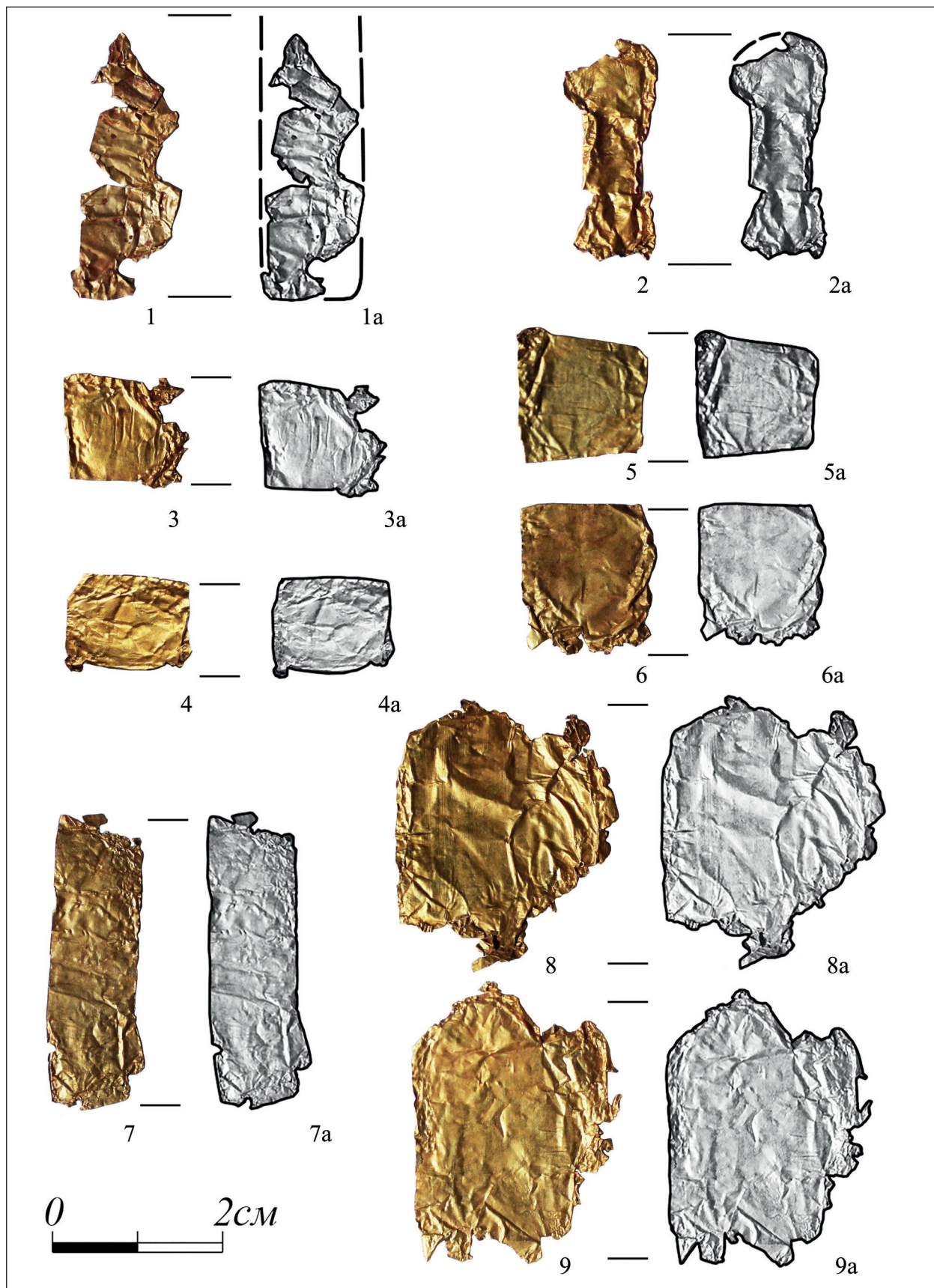

Рис. 3. Фрагменты золотой фольги из погребения 2 кургана 1 могильника Плавни-II
3. kép. Aranylemez-töredékek a Plavnyi-II. lelőhelyen feltárt 1. kurgán 2. sírjából

метром до 8 мм. Размеры сечения утолщения у черешка 13×10 мм (рис. 2. 5).

3. Боевой железный *нож* со следами деревянной рукояти на черенке (у правой лучевой кости). Край черенка обломан. Длина сохранившейся части боевого ножа 311 мм, длина черенка до 75 мм. Ширина лезвия до 21 мм, толщина – до 7 мм. Сечение клинка подтреугольное. Сечение черенка подпрямоугольное с закруглёнными углами. Размеры сечения у основания черенка 15×8 мм (рис. 7. 1).

4. Боевой железный *нож* (*кинжал*) сохранился в двух фрагментах – часть черенка и часть клинка. Реконструируемая длина изделия около 325 мм. Длина фрагмента клинка 120 мм, сечение подтреугольное размером до 31×13 мм, толщина спинки – до 9 мм. Длина фрагмента черенка 31 мм, сечение линзовидное размерами – до 14×7 мм (рис. 7. 2).

5. Железный *нож* со следами деревянной рукояти на черенке. Край острия лезвия и окончание черенка обломаны. Длина сохранившейся части ножа до 118 мм. Длина лезвия 67,5 мм, сечение подтреугольное 17×4 мм. Сечение черенка подпрямоугольное, размерами 12×4 мм (рис. 2. 4).

6. Железное *шило* с деревянной рукоятью, фрагментировано. Рабочая часть четырёхгранная, с расширением посередине. Реконструируемая длина шила 157 мм. Реконструируемая длина рабочей части около 77 мм. Размеры сечения рабочей части до 15×12 мм, у черенка – до 10×9 мм. Черенок пластинчатый, клиновидный, прямоугольный в сечении, от лезвия отделён округлым уступом-перекрестием. Длина черенка 75 мм, размеры сечения 15×3 мм. Толщина сохранившейся части деревянной рукояти до 10 мм, размеры сечения – около 18×15 мм (рис. 2. 1).

7. Две костяные срединные *накладки на лук*. Вдоль одного края нанесены наклонные глубокие насечки. На остальной части внешней поверхности хаотично расположены редкие неглубокие насечки. Пластины подпрямоугольной формы, сужающиеся к торцам. Сечение дуго-

A markolattüske átmetszete lekerekített sarkú téglalap, a penge felőli végénél 15×8 mm átmetszetű (7. kép 1).

4. Vasból készült harci *kés* (*tőr*). A tárgyból csupán két töredék maradt meg, a markolattüske és a penge egy-egy darabja. Eredeti hossza kb. 325 mm lehetett. A pengetöredék hossza 120 mm, átmetszete háromszög alakú, maximális átmetszete 31×13 mm, a penge hátának maximális vastagsága 9 mm. A markolattüske töredékének hossza 31 mm, átmetszete lencse alakú, maximális átmetszete 14×7 mm (7. kép 2).

5. Vasból készült *kés*, markolattüskéjén famaradványokkal. A penge hegye és a markolattüske vége letört. A kés megmaradt részének hossza 118 mm. A penge hossza 67,5 mm, átmetszete háromszög alakú (17×4 mm). A nyéltüske téglalap átmetszetű (12×4 mm) (2. kép 4).

6. Vasból készült töredékes *ár* fa markolattal. Hegye négyzet átmetszetű, középső részén kissé kiszélesedik. Az ár eredeti hossza 157 mm, hegyének eredeti hossza kb. 77 mm lehetett. A hegy maximális átmetszete 15×12 mm, a tövéénél 10×9 mm. A markolattüske lemezszerű, ék alakú, átmetszete téglalap alakú. A markolatot egy markolatgyűrűhöz hasonló kör alakú elem választja el a hegytől. A markolattüske hossza 75 mm, átmetszete 15×3 mm. A fából készült markolat megmaradt részének maximális vastagsága 10 mm, átmetszete kb. 18×15 mm (2. kép 1).

7. *Íjmarkolatcsont* (2 db). Egyik peremükön mély, dőlt rovátkolás látható. Külső felületük további részein kisebb számú, elszórtan, rendszertelenül elhelyezkedő, kevésbé mély bevágások találhatóak. A csontlemezek íveltek. Alakjuk lekerekített sarkú téglalap, amely a rövidebb oldala felé szűkül. Az 1. számú lemez hossza 113 mm, maximális szélessége 24 mm, vastagsága kb. 3 mm (5. kép). A 2. számú lemez hossza 112 mm, maximális szélessége 24 mm, maximális vastagsága 4 mm (6. kép).

A Plavnyi-II. temető 1. kurgánjának 2. temetkezése egy újabb korai magyar harcossírként értelmezhető, amely közeli, szinte pontos párhuzamot

Рис. 4. Фрагменты золотой фольги из погребения 2 кургана 1 могильника Плавни-II
4. kép. Aranylemez-töredékek a Plavnyi-II. lelőhelyen feltárt 1. kurgán 2. sírjából

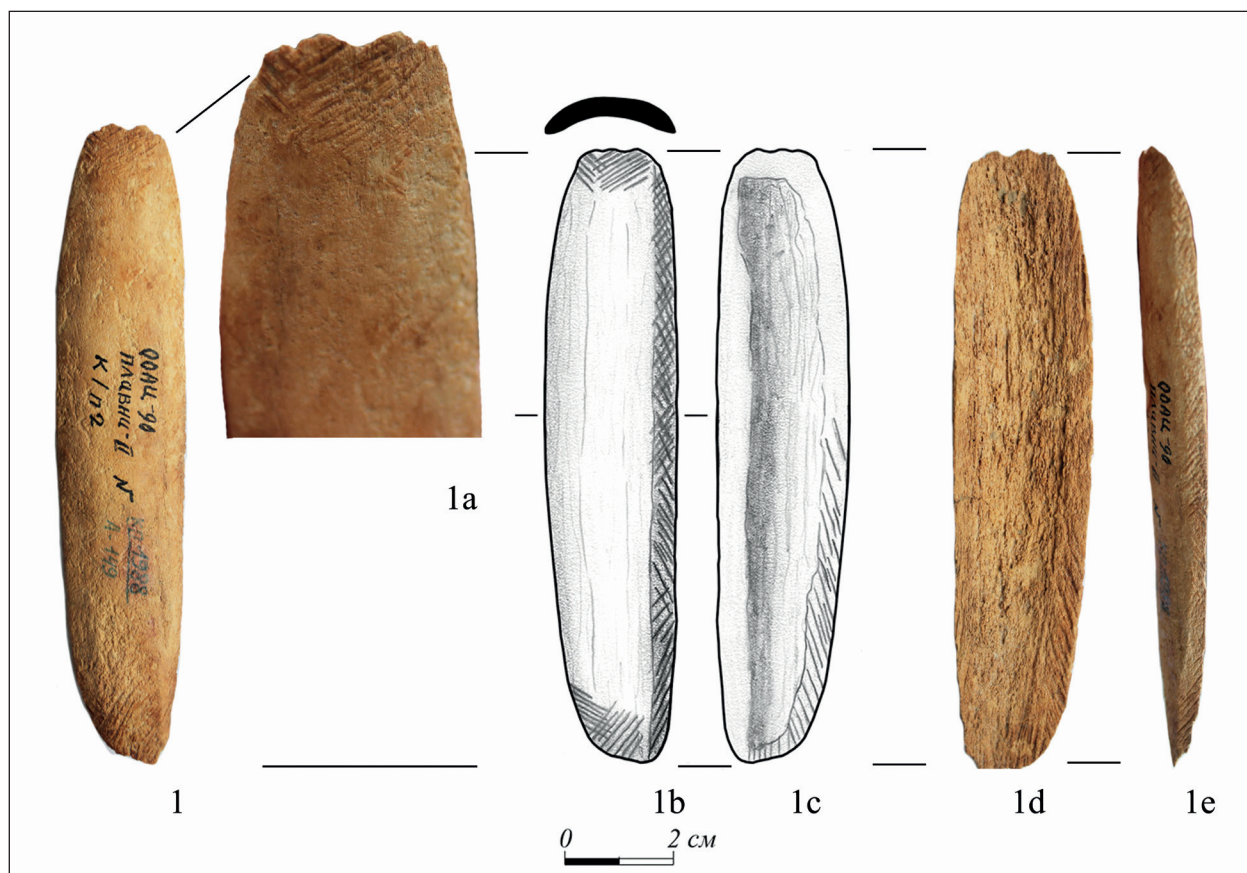

Рис. 5. Костяная накладка на лук из погребения 2 кургана 1 могильника Плавни-II
5. kép. Íjmarkolat csontlemeze a Plavnyi-II. lelőhelyen feltárt 1. kurgán 2. sírjából

видное. Размеры пластины № 1: длина 113 мм, ширина до 24 мм, толщина около 3 мм (рис. 5). Размеры пластины № 2: длина 112 мм, ширина до 24 мм, толщина до 4 мм (рис. 6).

Захоронение Плавни-II 1/2 является еще одним древневенгерским воинским погребальным комплексом, практически полностью идентичным погребению Глиное/Водовод 14/2, исследованному в 2018 г. на левобережье Нижнего Днестра. Захоронение в Плавнях не только расширяет корпус археологических источников по древневенгерской истории, но и позволяет более объективно отразить венгерское присутствие в Дунайско-Днестровском междуречье. В общей системе венгерских древностей Северо-Западного Причерноморья, по нескольким деталям, выраженным в наборе инвентаря и в элементах погребальной практики, комплекс из Плавней соотносится с серией венгерских захоронений IX – начала X в., изученных в регионе. Мож-

mutat az Alsó-Dnyeszter bal partvidékén, Glinoje-Vodovod lelőhelyen 2018-ban feltárt 14. kurgán 2. sírjával. A plavnyi sír jelentőségét a korai magyar temetkezések adatbázisának újabb bővülésén túl az adja, hogy ennek a leletnek köszönhetően kézzel foghatóbbá válik a Dnyeszter–Al-Duna közti magyar jelenlét. A Fekete-tenger északnyugati előteréből származó korai magyar leletek ismeretében a plavnyi sír – a mellékletek és a temetkezési rítus néhány eleme alapján – a térség 9. századi – 10. század eleji magyar emlékei közé sorolható.

Az elhunyt feje mellett elhelyezett, szarvasmarhától vagy lótól származó combcsont egyértelművé teszi a sír korai magyar meghatározását. A holttest felső részének közelében szándékosan elhelyezett, szarvasmarhától vagy lótól származó combcsont/karcsont a következő sírok esetében is megfigyelhető: Sztrumok 5. kurgán 9. sír (GUDKOVA–DOBROJUBSZKIJ–TOSCSEV–FOKEJEV 1980, 21–22, табл. XVII. 1), Márculești 1. kurgán 3. sír (LEVINSZKIJ–TYENTYUK 1990, 94–96, рис. 1.

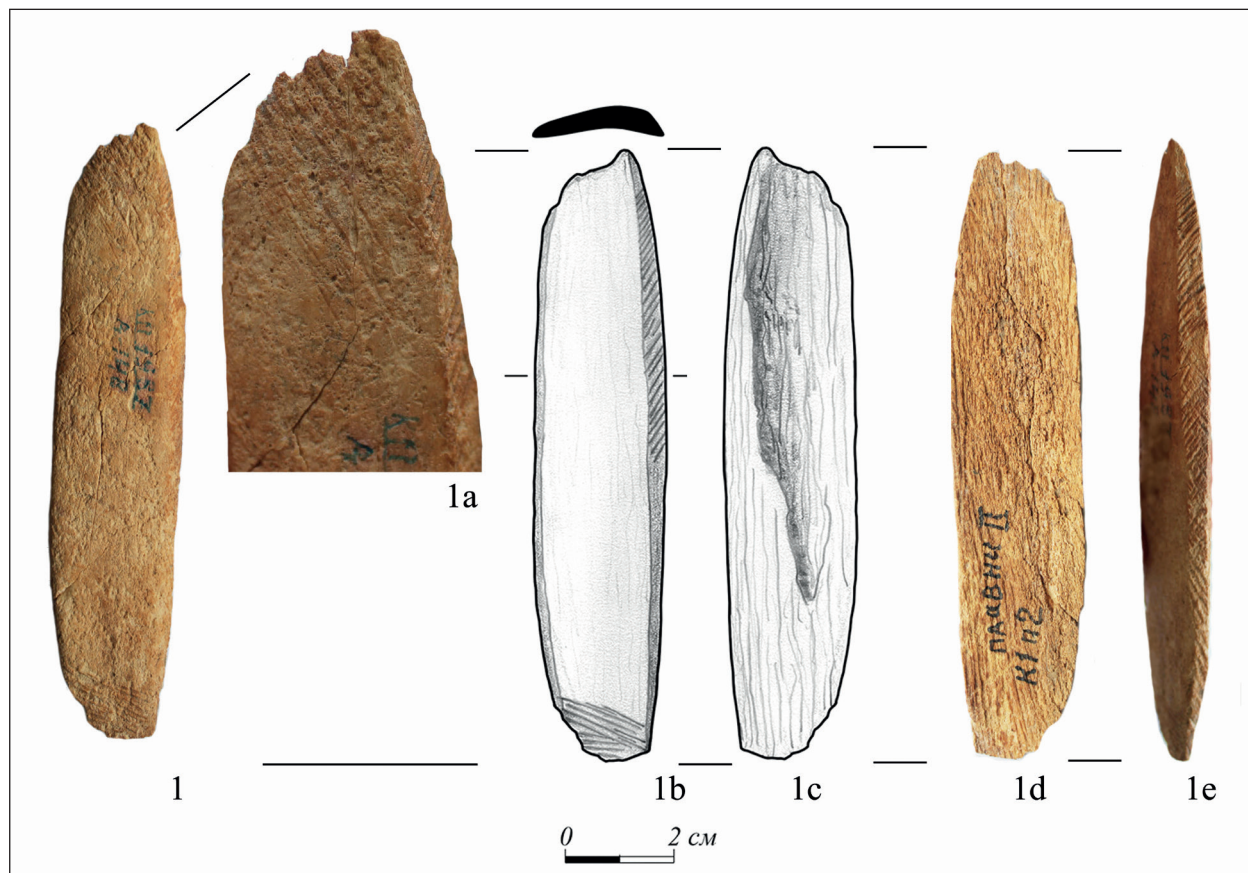

Рис. 6. Костяная накладка на лук из погребения 2 кургана 1 могильника Плавни-II
6. kép. Íjmarkolat csontlemeze a Plavnyi-II. lelőhelyen feltárt 1. kurgán 2. sírjából

но отметить несколько особенностей, которые объединяют его с синхронными погребениями древних венгров Причерноморья.

Первой из них является наличие бедренной кости коня/быка за головой погребённого, что, вне всякого сомнения, позволяет относить данное погребение к древневенгерским. Намеренное расположение одиночной бедренной/плечевой кости коня/быка в верхней зоне костяка человека отмечено в следующих памятниках: Струмок 5/9 (Гудкова–Добролюбский–Тоцев–Фокеев 1980, 21–22, табл. XVII. 1), Маркулешты 1/3 (Левинский–Тентюк 1990, 94–96, рис. 1. 5–6), Пуркары 2/11 (Яровой 1990, 97, рис. 42. 4), Оланешты 13/1 (Яровой 1990, 193, рис. 87. 1), Окница 3/11 (Манзура–Клочко–Савва 1992, 25–26, 113, рис. 11), Белолесье 3/2 (Субботин–Дзиговский–Островерхов 1998, 67, рис. 24. 1–9), Траповка 1/17 (Субботин–Островерхов–Дзиговский 1995, 16, рис. 6. 4), погребения №16 и №18 Слободзейского могильника (Щербакова–Таци-

5–6), Purcari 2. kurgán 11. sír (JAROVJ 1990, 97, рис. 42. 4), Olănești 13. kurgán 1. sír (JAROVJ 1990, 193, рис. 87. 1), Ocnita 3. kurgán 11. sír (MANZURA–KLOCSKO–SZAVVA 1992, 25–26, 113, рис. 11), Beloleszje 3. kurgán 2. sír (SZUBBOTYIN–DZIGOVSKIJ–OSZTROVERHOV 1998, 67, рис. 24. 1–9), Trapovka 1. kurgán 17. sír (SZUBBOTYIN–OSZTROVERHOV–DZIGOVSKIJ 1995, 16, рис. 6. 4), Szlobodzeja 16. és 18. sír (SCSERBAKOVA–TASCSEI–TYELNOV 2008, 23–28, 117, 118, рис. 6. 4, рис. 7. 1), Glinoje-Vodovod 14. kurgán 2. sír.

Másik sajátosságként az aranylemez említhető, amelyet szövetre vagy bőrre varrtak és/vagy fából készült markolat vagy késtok díszítésére használtak. Ez a lelettípus, amely a 9. század második felében jelent meg, a Fekete-tenger északnyugati előterében feltárt korai magyar sírokra jellemző. Aranylemez a következő sírokból került elő: Plavnyi 13. kurgán 13. sír (ANDRUH–DOBROLJUBSZKIJ–TOSCSEV 1985, 47, рис. 18. 14), Sztrumok 5. kurgán 9. sír (GUDKOVA–DOBROLJUBSZKIJ–TOSCSEV–FOKEJEV

Тельнов 2008, 23–28, 117, 118, рис. 6. 4, рис. 7. 1), Глиное/Водовод 14/2.

Второй особенностью выступает присутствие в комплексе золотой фольги, которую нашивали на матерчатую либо кожаную основу и/или использовали для обёртывания деревянных рукоятей и ножен – характерный со второй половины IX в. элемент материальной культуры в венгерских захоронениях Северо-Западного Причерноморья. Золотая фольга найдена в таких погребениях как Плавни 13/13 (Андрух–Добролюбский–Тощев 1985, 47, рис. 18. 14), Струмок 5/9 (Гудкова–Добролюбский–Тощев–Фокеев 1980, 21–22, табл. XVII. 1), Фрикацей 8/2 (Добролюбский 1986, 101, табл. VIII. 1), Маркулешты 1/3 (Левинский–Тентюк 1990, 94–96, рис. 1. 5–6), Пуркары 2/11 (Яровой 1990, 97), Оланешты 13/1 (Яровой 1990, 193), Белолесье 3/2 (Субботин–Дзиговский–Островерхов 1998, 67, рис. 24. 1–9), Балабаны-II 6/4 (Sava 1996, 196, fig. 22. 6–10), Окница 3/11 (Манзура–Клочко–Савва 1992, 26, рис. 11. 11–12) и Глиное 14/2. Известны находки золотой фольги и в венгерских погребениях Среднего и Нижнего Поднепровья. В частности, они происходят из комплекса Дмитровка 1/2 Полтавской области Украины (Супруненко 2011, 110–122), из разрушенных погребений в Коробчино Днепропетровской области (Чурилова–Ходас 2011, 102) и Новокайры 2/8 Херсонской области Украины (Тощев–Самар 1990, 42–43, рис. 7. 1–7). В парном древневенгерском погребении Старая Катериновка 32/1 (Днепропетровская область, правобережье Нижнего Днепра) 23 фигурные пластинки из золотой фольги составляли набор портупей сабли, своей формой имитируя литые поясные бляшки (Разумов–Дараган–Полин 2017, 337, рис. 10. 14–16).

Еще одной специфической чертой древневенгерских захоронений являются боевые ножи, аналогичные найденному в погребении Плавни-II 1/2. Обнаружены они в упомянутых выше памятниках Маркулешты 1/3, Окница 3/11, Глиное 14/2, Пуркары 2/11, Фрикацей 8/2, Новокайры 2/8 и Коробчино.

Анализ хронологии погребального инвентаря из комплекса Плавни-II 1/2 показывает следующие реперные позиции.

1980, 21–22, табл. XVII. 1), Frikacej 8. kurgán 2. sír (DOBROLJUBSZKIJ 1986, 101, табл. VIII. 1), Mărculești 1. kurgán 3. sír (LEVINSZKIJ–TYENTYUK 1990, 94–96, рис. 1. 5–6), Purcari 2. kurgán 11. sír (JAROVOJ 1990, 97), Olănești 13. kurgán 1. sír (JAROVOJ 1990, 193), Beloleszje 3. kurgán 2. sír (SZUBBOTYIN–DZIGOVSKIJ–OSZTROVERHOV 1998, 67, рис. 24. 1–9), Bălăbani-II. lelőhely 6. kurgán 4. sír (SAVA 1996, 196, fig. 22. 6–10), Ocnița 3. kurgán 11. sír (MANZURA–KLOCSKO–SZAVVA 1992, 26, рис. 11. 11–12) és Glinoje 14. kurgán 2. sír. A Dnyeper középső és alsó folyásvidékén feltárt korai magyar sírokban szintén előfordulnak aranylemezek. Ilyen például a Dmitrovka 1. kurgán 2. sír (Ukrajna, Poltavai terület) (SZUPRUNENKO 2011, 110–122), valamint két bolygatott temetkezés, a korobcsinói sír (Ukrajna, Dnyipropetrovszki terület) (CSURILOVA–HODASZ 2011, 102) és a Novokairi 2. kurgán 8. sírja (Ukrajna, Herszoni terület) (TOSCSEV–SZAMAR 1990, 42–43, рис. 7. 1–7). A Sztaraja Katyerinovka-i 32. kurgán 1. számú, korai magyarként meghatározott kettős temetkezésében (Dnyipropetrovszki terület, a Dnyeper alsó folyásának jobb oldali partvidéke) aranylemezéből készült, öntött övveret utánzó díszek voltak (összesen 23 db), amelyek a szablya függesztőszíjához tartoztak (RAZUMOV–DARAGAN–POLIN 2017, 337, рис. 10. 14–16).

A korai magyar sírok további jellemző tárgy-típusa a harci kés. A Plavnyiban feltárt példány párhuzamai: Mărculești 1. kurgán 3. sír, Ocnița 3. kurgán 11. sír, Glinoje 14. kurgán 2. sír, Purcari 2. kurgán 11. sír, Frikacej 8. kurgán 2. sír, Novokairi 2. kurgán 8. sír, Korobcsino.

A Plavnyi-II. temető 1. kurgánjának 2. sírjából származó leletek kronológiája kapcsán a következő megállapításokat tehetjük.

Az íjmarkolatcsontok formailag az ún. 'magyar' típusú íjakra jellemző íjcsontok közé sorolhatók, amelyeknek keltezése egy hosszabb időszakot ölel fel (8. század vége – 12. század vége). Elterjedésük nagy területet fog át: a Volga mentén, a Káma alsó, a Don felső és alsó, továbbá a Donyec felső folyásvidékén egyaránt megtalálhatók (pl. Sarkel-Belaja Vezsa, Sesztovica), de Tmutarakanyból is ismert ilyen lelet. Emellett a 10–11. századi Kárpát-medencei magyar lelőhelyeken (BÍRÓ–LANGÓ–TÜRК 2009, 417–418, 429, рис. 7. 6–10) és a Fekete-tenger északi előterének sztyeppi zónájában feltárt, a 9. század

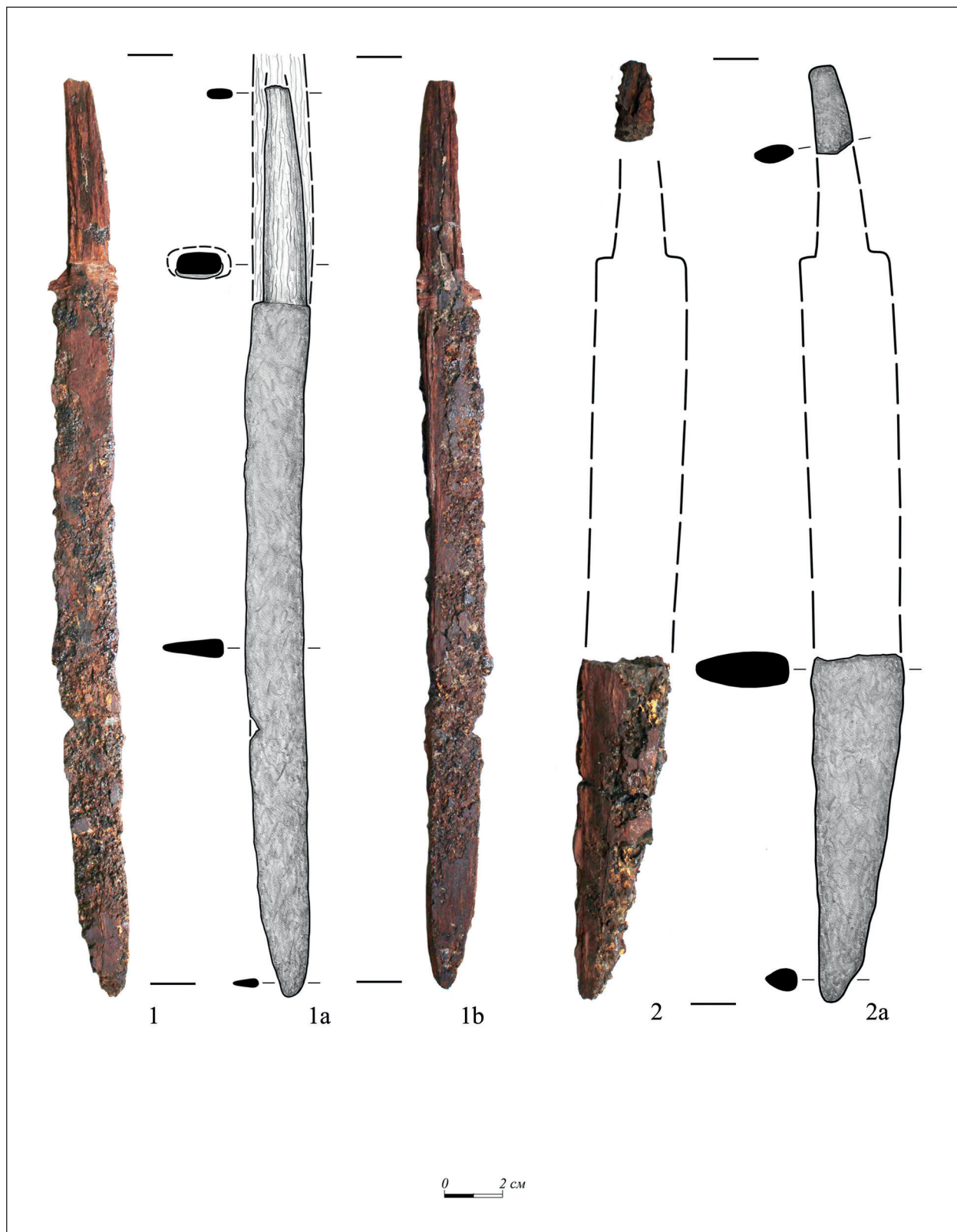

Рис. 7. Железные боевые ножи из погребения 2 кургана 1 могильника Плавни-II
7. kép. Vasból készült harci kések a Plavnyi-II. lelőhelyen feltárt 1. kurgán 2. sírjából

Костяные срединные накладки на лук по морфологическим особенностям относятся к накладкам, характерным для луков «венгерского» типа. Подобные изделия датируются широкими временными рамками с конца VIII по конец XII в. Встречаются в древностях Поволжья, Нижнего Прикамья, Верхнего и Нижнего Подонья, верхнего течения Северского Донца, найдены в Саркеле – Белой Веже, средневековой Тмутаракани и Шестовице. Обнаружены при раскопках венгерских памятников X–XI вв. Карпатской котловины (Биро–Ланго–Тюрк 2009, 417–418, 429, рис. 7. 6–10), известны в погребениях кочевников конца IX – первой половины XI в. степной полосы Северного Причерноморья (Клименко 1989; Клименко 1998, 89, 129, рис. 29. 10, рис. 42. 1; Безверхий 1991, 121, 124–125, рис. 1. 9; Шалобудов 2012, 87, 92, рис. 1. 11, рис. 3. 10; Шалобудов–Яремака 1985, 141, рис. 1. 16; Гудкова–Суничук 1985, 4, 59–60, табл. 14. 3, табл. 118. 4; Шилов–Островерхов–Кожокару 1987, 40, рис. 34. 1–2).

Наконечники стрел из погребения Плавни-II 1/2 черешковые, имеют ромбовидную форму пера. Фрагментарная сохранность четырёх находок не позволяет точно определить тип изделия по известным типологиям данного вида вооружения. Один целый наконечник (рис. 2. 8) по классификации А. Ф. Медведева соотносится с типом 42, бытовавшим в IX–X вв. Описывая ареал данного типа, исследователь отметил присутствие таких наконечников на территории Венгрии и подчеркнул, что там их распространение связано с появлением мадьяр (Медведев 1966, 66, табл. 13. 35, 36, табл. 16. 3–5, табл. 30. 38). С. В. Чера изделия такой морфологии также напрямую соотносит с наконечниками, характерными для финно-угорских древностей (Чера 2013, 200). Второй наконечник стрелы (рис. 2. 2) соответствует типу 53 – ромбовидный с широким остриём. А. Ф. Медведев указал, что такие наконечники были широко распространены в IX – первой половине XIII в. (Медведев 1966, 70, 147, табл. 18. 23–24). Добавим, что в степных древностях Северного Причерноморья подобные наконечники встречаются в печенежских погребениях X–XI вв. (Клименко 1998, 86, 89, 91, рис. 29. 11; Шалобудов–Яремака 1985,

vége és a 11. század első fele közé keltezett nomád sírokban is előfordulnak (Klimenko 1989; Klimenko 1998, 89, 129, рис. 29. 10, рис. 42. 1; Bezverhii 1991, 121, 124–125, рис. 1. 9; Salobudov 2012, 87, 92, рис. 1. 11, рис. 3. 10; Salobudov–JaremaKa 1985, 141, рис. 1. 16; Gudkova–Szunyicsuk 1985, 4, 59–60, табл. 14. 3, табл. 118. 4; Silov–Osztroverhov–CococarU 1987, 40, рис. 34. 1–2).

A Plavnyi-II. temető 1. kurgánjának 2. sírjában feltárt nyílhegyek nyéltüskés típusúak, levelük rombusz alakú. Négy töredékes nyílhegy esetében a pontos tipológiai meghatározás nem lehetséges. Az egyik épen megmaradt nyílhegy (2. kép 8) az A. F. Medvegyev-féle tipológia szerinti 42. típusba tartozik, amely a 9–10. századra keltezhető. A típus elterjedési területének ismertetésekor Medvegyev Magyarországot is megemlítette, kiemelve, hogy a tárgytypus a honfoglaló magyarok révén tűnt fel ezen a területen (Medvegyev 1966, 66, табл. 13. 35, 36, табл. 16. 3–5, табл. 30. 38). Az ilyen formai jellegekkel rendelkező nyílhegyeket Sz. V. Csera a finnugor leletanyag jellegzetességének tartja (Csera 2013, 200). A másik viszonylag épen megmaradt nyílhegy (2. kép 2) a Medvegyev-féle tipológia 53. típusába tartozik (rövid vágóélű, deltoid alakú nyílhegyek). Medvegyev megállapítása szerint ez utóbbi nyílhegytypus széles körben elterjedt volt a 9. század és a 13. század első fele közötti időszakban (Medvegyev 1966, 70, 147, табл. 18. 23–24). Ezt azzal egészíthetjük ki, hogy a kérdéses tárgytypus a Fekete-tenger északi előterének sztyeppi zónájában a 10–11. századi besenyő temetkezésekre (Klimenko 1998, 86, 89, 91, рис. 29. 11; Salobudov–JaremaKa 1985, 140–141, рис. 1. 15) és a 13–14. századi Arany Horda korabeli sírokra jellemző (Salobudov 1991, 114, рис. 2. 6).

Az árák általában négyzet átmetszetűek és mindkét végük felé szűkülnek (a tárgy egyik végét markolatként használják). A plavnyi sírból származó ár hegye négyzetes átmetszetű és a végei felé szűkül, ebben tehát nem tér el a tárgytypus általános jellemzőitől, a markolatot a hegytől elválasztó, markolatgyűrűhöz hasonló kör alakú elem és a lemezszerű markolattüske miatt azonban mégis egyedülálló darabnak mondható. Párhuzamait nem ismerjük. Elképzelhető, hogy vannak ehhez hasonló feltárt leletek, a többnyire jellegtelen tárgytypusokra azonban a kutatók általában nem fordítanak külö-

140–141, рис. 1. 15) и характерны для золотоордынских захоронений XIII–XIV вв. (Шалобудов 1991, 114, рис. 2. 6).

Шило из погребения имеет очень необычную морфологию пластинчатого черенка и перехода-упора к рабочей части. Традиционно такие предметы имеют четырёхгранное сечение и сужаются к обоим концам, один из которых использовался как черенок. Рабочая часть нашего изделия четырёхгранная в сечении, с сужением к окончанию, в целом стандартна для подобных изделий. Нам не известны аналогии этому шилу. Возможно, они имеются, однако таким невыразительным орудиям авторы редко уделяют внимание при публикации материалов раскопок и в обобщающих работах. Очевидно, что этот предмет не «случайное» изделие, а изготовлен серийно. Полагаем, что подобные находки еще будут отмечены среди средневековых материалов.

Интерес вызывают находки ножей: в рассматриваемом комплексе их было найдено три – бытовой (рис. 2. 4) и два боевых (рис. 7. 1–2). Бытовой нож относится к предметам с широким территориальным и хронологическим диапазоном встречаемости. Практичность этого типа изделий определила его более чем пятисотлетнее (IX–XIII вв.) бытование в материальной культуре средневекового населения на обширных территориях Европы.

Боевые ножи имеют существенные различия между собой, выраженные в форме изгиба спинки. Целый нож (рис. 7. 1) имеет вогнутую спинку. Изделие сходно по форме с бытовыми ножами, однако изгиб лезвия и наклон рукояти ближе к параметрам сабельных клинков. Единственная прямая аналогия этому ножу происходит из комплекса Глиное/Водовод 14/2. От второго боевого ножа сохранились части – окончание лезвия и фрагмент черенка (рис. 7. 2). Форма спинки здесь дуговидно изогнута. Фрагментарная сохранность ножа позволяет составить лишь самое общее представление о его форме. Вероятно, прямая аналогия изделию известна в комплексе X – начала XI в. Виноградовка 1/3, исследованном на р. Ингул в Николаевской области Украины (Шапошникова 1979, 142–143, табл. СХХV. 1–17). Также укажем близкую по морфологии находку из Коробчино Днепропетровской обла-

ноőbb figyelmet sem az anyagközlésekben, sem pedig az összefoglaló munkákban. Az mindenesetre egyértelműen kijelenthető, hogy a plavnyi ár nem egy egyedi készítésű tárgy, hanem minta alapján, nagyobb mennyiségben állították elő. Úgy véljük, hogy a későbbiekben a középkori leletanyagokból még elő fognak kerülni ehhez hasonló leletek.

A plavnyi sírban feltárt késekről több adattal rendelkezünk. Összesen három kést találtak a sírban, egy kisebb méretű példányt (2. kép 4) és két harci kést (7. kép 1–2). Előbbi a nagy területen elterjedt, hosszú időn keresztül használatban lévő tárgytypusok közé tartozik; praktikus volta miatt több mint 500 évig (9–13. század) része volt a középkori európai anyagi kultúrának.

A két harci kés pengefokának görbülete között jelentős eltérések figyelhetők meg. Az épen megmaradt harci kés (7. kép 1) pengefoka homorú. Formailag hasonlít a mindennapi használatra szánt késekre, de a penge ívét és a markolat görbületét tekintve a szablapengékhez áll közelebb. Egyetlen közvetlen párhuzama a Glinoje-Vodovod lelőhely 14. kurgánjának 2. sírjából ismert. A másik harci késből mindössze két töredék maradt meg, a penge vége és a markolattüske egy darabja (7. kép 2). Pengefokának megmaradt része ívelt. A tárgy töredékes állapota miatt csak minimális formai rekonstrukcióra van lehetőség. Pontos párhuzama az a kés lehet, amely az ukrainai Mikolajivi területen, az Ingul folyó partján feltárt vinogradovkai 1. kurgán 3. sírjából (10. század – 11. század eleje) került elő (SAPOSNYIKOVA 1979, 142–143, табл. СХХV. 1–17). Formai párhuzama Korobcsinóból (Dnyiproperetrovszki terület) ismert. Ez utóbbi lelet kapcsán említésre méltó a hegy szúrásra alkalmas kialakítása, ami a tárgy harci felhasználására utal (KOMAR 2018, 326, 11. kép 1). A fentiekben olyan temetkezéseket tekintettünk át, amelyekből harci kések kerültek elő, ezek azonban állapotukat és formai tulajdonságaikat tekintve mind eltérnek a Plavnyi-II. temető 1. kurgánjának 2. sírjában feltárt késektől. A plavnyi sírból származó ép harci kést előzetesen a 9. század második fele és a 10. század eleje közé, a töredékes példányt pedig a 9. század második fele és a 11. század első fele közé keltezhetjük.

Külön figyelmet érdemel a préselt arcábrázolással díszített kis méretű aranylemez-töredék (4. kép 8). A Fekete-tenger északi előteréből ismert

сти. Здесь примечательно, что окончание ножа было специально заострено и заточено для нанесения колющих ударов, что указывает на военное предназначение предмета (КОМАР 2018, 326, рис. 11. 1). Выше мы перечислили захоронения с находками боевых ножей. Морфология и степень их сохранности отличается в каждом случае от ножей из погребения Плавни-II 1/2. Предварительно первый боевой нож (целый) из этого комплекса можно отнести ко второй половине IX – началу X в., второй боевой нож – ко второй половине IX – первой половине XI в.

Особое внимание привлекает небольшой фрагмент золотой фольги с тиснёным изображением личины (рис. 4. 8). Общее количество древневенгерских погребений в Северном Причерноморье с находками золотой фольги, вместе с захоронением Плавни-II 1/2, составляет 15: одиннадцать – в Северо-Западном Причерноморье, и четыре – в Среднем и Нижнем Поднепровье. Отметим также, что для древневенгерских погребений характерны находки серебряной фольги.

Тиснёный на фольге сердцевидный орнамент впервые зафиксирован в разрушенном комплексе Коробчино в 1989 г. (ЧУРИЛОВА–ХОДАС 2011, 102). Следующей (1990 г.) стала публикуемая в настоящей работе находка с изображением личины. Четыре фрагмента золотой фольги с тиснёнными розетками из погребения Глиное/Водовод 14/2 были найдены в 2018 г. на левобережье Нижнего Днестра.

На фрагменте фольги из захоронения Плавни-II 1/2 оттиснуто портретное изображение лица человека без элементов растительности (усов и бороды), с причёской, разделенной пробором на обе стороны головы.

Разнообразные личины характерны для прикладного искусства народов, населявших Южную Сибирь. Г. Г. Король указал, что одной из особенностей декора торевтики малых форм Саяно-Алтая IX–XI вв. являются личины с разнообразными иконографическими деталями. При анализе большой выборки личин были выделены восемь групп изображений. Интересна группа 5 (безбородые, безусые и без причёсок, некоторые европеоидного облика). По мнению исследователя, личины этой группы можно со-

корай magyar temetkezések között a Plavnyi-II. temető 1. kurgánjának 2. sírjával együtt jelenleg 15 olyan leletegyüttesről tudunk, amelyben aranylemezből készült tárgy volt. Ezek közül 11 a Fekete-tenger északnyugati előterében, 4 pedig a Dnyeper középső és alsó folyásvidékén található. Fontos megjegyezni, hogy a korai magyar temetkezésekre egyébiránt az ezüstlemezből készült leletek jellemzők.

Lemezre préselt mintát – egy szív alakú motívumot – elsőként az 1989-ben előkerült bolygatott korobcsinói leletegyüttesben figyeltek meg (CSURILÓVA–HODASZ 2011, 102). Ezt követi a jelen tanulmányban publikált, 1990-ben előkerült arcábrázolásos lemeztöredék Plavnyiból. 2018-ban pedig a Dnyeszter alsó folyásának bal partvidékén, Glinoje-Vodovod lelőhely 14. kurgánjának 2. sírjában találtak négy darab, préselt rozettával díszített aranylemez-töredéket.

Az egyik plavnyi lemeztöredéken egy arcszörzet (bajusz és szakáll) nélküli, középen elválasztott és oldalra fésült hajú emberi arc préselt ábrázolása figyelhető meg.

A különböző arcábrázolások a dél-szibériai népek díszítőművészetére jellemzőek. Amint arra G. G. Korol rámutatott, a Szaján–Altaj-vidék 9–11. századi kis méretű ötvöstárgyainak egyik jellemző motívumát a változatos elemekkel díszített arcábrázolások adják. A kutató a térség arcábrázolásos leleteinek átfogó tipológiai elemzése során 8 csoportot különített el. A plavnyi sír szempontjából az 5. csoportot érdemes megvizsgálunk (szakáll, bajusz és haj nélküli ábrázolások, esetenként europid arcvonásokkal). Korol véleménye szerint az ebbe a csoportba tartozó arcábrázolások a 9–10. századi dél-uráli antropoid arcábrázolásokkal (sztyerlitamaki temető) és a 8. század második fele – 10. század közé keltezett Középső-Don menti kis méretű arcábrázolásos veretekkel állíthatók párhuzamba (KOROL 2008, 95, 104). A Plavnyi-II. temető 1. kurgánjának 2. sírjából származó aranylemezen látható arcábrázolás pontos párhuzamát egy felső-Irtis-vidéki függőn láthatjuk (KOROL 2008, 270, tabl. 12. 11), földrajzilag legközelebbi párhuzamaként pedig egy szíjvégek készítéséhez használt 8–9. századi öntött bronz préselőminta említhető a Dnyeszter alsó folyásának bal partvidékéről, Szlobodzeja-IV. településről (SZINYIKA–RAZUMOV–

отнести с антропоидными личинами Южного Урала IX–X вв. (Стерлитамакский могильник) и с мелкими бляшками-личинами со Среднего Дона второй половины VIII–X в. (Король 2008, 95, 104). Изображение на фольге из комплекса Плавни-II 1/2 абсолютно идентично портретной подвесной личине из Верхнего Прииртышья (Король 2008, 270, табл. 12. 11). Кроме этого, отметим территориально ближайшую находку литой бронзовой матрицы с изображением личины для наконечников ремней, датирующейся VIII–IX вв., на поселении Слободзея-IV на левобережье Нижнего Днестра (Синика–Разумов–Тельнов 2016, 146). Данная матрица была обнаружена всего в 0,95 км к юго-востоку от кургана, в котором в 1994 г. был исследован древневенгерский могильник (Щербакова–Таци–Тельнов 2008; Синика–Иващенко 2017, 223).

Комплекс Плавни-II 1/2 представлял собой древневенгерское воинское захоронение. С учётом погребального инвентаря, а также элементов обряда, отмеченных в синхронных древневенгерских захоронениях Северо-Западного Причерноморья, мы датируем комплекс второй половиной IX – первыми десятилетиями X в. По нашему мнению, находка в нём фольги с тиснёной личиной свидетельствует о существовании у венгров в IX–X вв., по крайней мере, некоторых южносибирских мировоззренческих традиций, принесенных в причерноморские степи из мест их первоначального проживания. Захоронение Плавни-II 1/2 на левобережье Нижнего Дуная во многом идентично комплексу Глиное/Водовод 14/2 на левобережье Нижнего Днестра. Детали погребальной практики и инвентарь, хронология вещей свидетельствует о примерно равном социальном статусе обоих погребённых. Представленные в данной работе материалы со временем, безусловно, будут способствовать решению различных задач, стоящих перед исследователями ранней венгерской истории: датировка наиболее ранних и наиболее поздних венгерских памятников в Северном Причерноморье; пути миграции венгров из Поволжья через Северное Причерноморье в Карпатскую котловину; взаимодействие венгерского населения с печенегами, славянами и носителями салтово-маяцкой культуры.

Тельнов 2016, 146). Ennek a préselőmintának az előkerülési helye mindössze 0,95 km-re délkeletre található attól a szlobodzejai kurgántól, amelyben az 1994-es ásatás során korai magyar sírokat is feltártak (SCSERBAKOVA–TASCSI–TYELNOV 2008; SZINYIKA–IVASCSENKO 2017, 223).

A Plavnyi-II. temető 1. kurgánjának 2. temetkezése egy korai magyar harcossírként határozható meg. Az itt feltárt sírmellékletek és a temetkezési rítus elemei alapján, amelyek a Fekete-tenger északnyugati előteréből ismert hasonló keltezésű korai magyar sírokban szintén megfigyelhetők, a plavnyi sír véleményünk szerint a 9. század második fele és a 10. század első évtizedei közé datálható. Meglátásunk szerint a sírból előkerült, préselt arcábrázolással díszített aranylemez-töredék arra utal, hogy a 9–10. századi magyarok között legalább néhány dél-szibériai eredetű világképi elem, hagyomány is jelen volt, ezek pedig a magyarok vándorlása révén az eredeti magyar szállásterületekről a Fekete-tenger északi előterének sztyeppi zónájába is eljutottak. Az Al-Duna bal partvidékén feltárt Plavnyi-II. temető 1. kurgánjának 2. sírja sok tekintetben közeli párhuzamot mutat a Dnyeszter alsó folyásának bal partvidékén előkerült Glinoje-Vodovod lelőhely 14. kurgánjának 2. sírjával. A temetkezési rítus egyes elemei, valamint a sírmellékletek összetétele és kronológiája alapján a két elhunyt társadalmi státusza közel azonos lehetett. A jelen tanulmányban bemutatott leletek a későbbiekben minden bizonnyal segíteni fogják a kutatókat az olyan kérdések megválaszolásában, mint például a Fekete-tenger északi előterének legkorábbi és legkésőbbi magyar jellegű leletegyütteseinek keltezése, a Fekete-tenger északi előterét is keresztező korai magyar vándorlás pontos útvonalának meghatározása a Volga-vidéktől a Kárpátokig, valamint annak tisztázása, hogy milyen volt a magyarok kapcsolata a besenyőkkel, a szlávokkal és a szaltovo–majaki kultúra népességével.

ЛИТЕРАТУРА / IRODALOM

- ANDRUH–DOBRÓLJUBSZKIJ–TOSCSEV / Андрух–Добролюбский–Тощев 1985: Андрух, С. И. – Добролюбский, А. О. – Тощев, Г. Н.: *Курганы у с. Плавни в низовьях Дуная*. Монография депонирована в ИНИОН АН СССР 13.06.1985 г. № 21110.
- BEZVERHIJ / БЕЗВЕРХИЙ 1991: Безверхий, А. П.: Средневековые кочевнические памятники Правобережья Днестра (по материалам экспедиции ДГУ). В: *Проблемы археологии Поднепровья*. Отв. ред.: Ковалёва, И. Ф. Днепропетровск 1991, 119–130.
- BÍRÓ–LANGÓ–TÜRК / БИРО–ЛАНГО–ТЮРК 2009: Биро, А. – Ланго, П. – Тюрк, А.: Роговые накладки лука Карпатской котловины X–XI вв. *Стени Европы в эпоху средневековья* 7 (2009) 407–440.
- CSERA / ЧЕРА 2013: Чера, С. В.: К вопросу о выделении финно-угорского компонента в коллекции наконечников стрел с городищ Алчедар и Екимауцы. *Stratum plus* 2013:5, 197–202.
- CSURILÓVA–HODASZ / ЧУРИЛОВА–ХОДАС 2011: Чурилова, Л. Н. – Ходас, В. А.: Древненевенгерские памятники в коллекции Днепропетровского Национального исторического музея им. Д. И. Яворницкого. В: *Мадьяри в Середньому Подніпров'ї*. Археологія і давня історія України 7. Отв. ред.: Моця, О. П. Київ 2011, 100–104.
- DOBRÓLJUBSZKIJ / ДОБРОЛЮБСКИЙ 1986: Добролюбский, А. О.: *Кочевники Северо-Западного Причерноморья в эпоху средневековья*. Киев 1986.
- GUĐKOVA–DOBRÓLJUBSZKIJ–TOSCSEV–FOKEJEV / ГУДКОВА–ДОБРОЛЮБСКИЙ–ТОЩЕВ–ФОКЕЕВ 1980: Гудкова, А. В. – Добролюбский, А. О. – Тощев, Г. Н. – Фокеев, М. М.: *Отчет о работе Измаильской новостроечной экспедиции Института археологии АН УССР в 1979 г.* Научный архив Института археологии Национальной Академии наук Украины. № 1979/5.
- GUĐKOVA–SZUNYICSUK / ГУДКОВА–СУНИЧУК 1985: Гудкова, А. В. – Суничук, Е. Ф.: *Полевой отчет Орловского курганного отряда Буджакской археологической экспедиции 1984 г.* Научный архив Института археологии Национальной Академии наук Украины. №1984/3а.
- JAROVÓJ / ЯРОВОЙ 1990: Яровой, Е. В.: *Курганы энеолита – эпохи бронзы Нижнего Поднестровья*. Кишинёв 1990.
- KLIMENKO / КЛИМЕНКО 1989: Клименко, В. Ф.: Раскопки курганов в Волновахском районе. В: *Проблемы охраны и исследования памятников археологии в Донбассе. Тез. докл. 19–21 апреля 1989 года*. Отв. ред.: Колесник, А. В. Донецк 1989, 175–177.
- KLIMENKO / КЛИМЕНКО 1998: Клименко, В. Ф.: *Курганы юга Донетчины*. Енакиеве 1998.
- KOMAR / КОМАР 2018: Комар, А.: *История и археология древних мадьяр в эпоху миграции – A korai magyarság vándorlásának történeti és régészeti emlékei*. Eds.: Türk, A. – Budai, D. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 11. – Magyar Őstörténeti Támacsoport Kiadványok 5. Budapest 2018.
- KORÓL / КОРОЛЬ 2008: Король Г. Г.: *Искусство средневековых кочевников Евразии. Очерки*. Труды Сибирской Ассоциации исследователей первобытного искусства V. Москва–Кемерово 2008.
- LEVINSZKIJ–TUENTYUK / ЛЕВИНСКИЙ–ТЕНТЮК 1990: Левинский, А. Н. – Тентюк, И. С.: Исследование курганов у с. Мэркулешть. В: *Археологические исследования молодых ученых Молдавии*. Отв. ред.: Дергачев, В. А. Кишинев 1990, 93–100.
- MANZURA–KLOCSKO–SZAVVA / МАНЗУРА–КЛОЧКО–САВВА 1992: Манзура, И. В. – Клочко, Е. О. – Савва, Е. Н.: *Каменные курганы*. Кишинев 1992.
- MEDVEGYEV / МЕДВЕДЕВ 1966: Медведев, А. Ф.: *Ручное метательное оружие (Луки и стрелы, самострел) VIII–XIV вв.* Свод археологических источников Е1–36. Москва 1966.
- RAZUMOV–DARAGAN–POLIN / РАЗУМОВ–ДАРАГАН–ПОЛИН 2017: Разумов, С. Н. – Дараган, М. Н. – Полин, С. В.: Раннесредневековое воинское погребение у с. Старая Катериновка на правобережье Нижнего Днестра. In: *A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája Esztergom 2014. november 4–6*. II. Főszerk.: Türk A. Szerk.: Balogh Cs. – Major B. *Studia ad Archaeologiam*

- Pazmaniensia No. 3.2 – Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok 3.2. Budapest–Esztergom 2017, 335–353.
- SALOBUDOV / ШАЛОБУДОВ 1991: Шалобудов, В. Н.: Парадное седло из кочевнического погребения у с. Филия. В: *Проблемы археологии Поднепровья*. Отв. ред.: Ковалёва, И. Ф. Днепропетровск 1991, 110–119.
- SALOBUDOV / ШАЛОБУДОВ 2012: Шалобудов, В. Н.: Неопубликованные кочевнические погребения, открытые новостроечными экспедициями ДГУ в 1972–1999 гг. В: *Проблеми археології Подніпров'я*. Відп. ред.: Ковальова, І. Ф. Дніпропетровськ 2012, 86–106.
- SALOBUDOV–JAREMAKA / ШАЛОБУДОВ–ЯРЕМАКА 1985: Шалобудов, В. Н. – Яремака, В. Н.: Кочевнические захоронения X–XII вв. на р. Волчьей. В: *Проблемы археологии Поднепровья*. Отв. ред.: Ковалева, И. Ф. Днепропетровск 1985, 136–154.
- SAROSNYIKOVA / ШАПОШНИКОВА 1979: Шапошникова, О. Г.: *Отчет Ингульской / Николаевской экспедиции за 1979 г.* Научный архив Института археологии Национальной Академии наук Украины. № 1979/6.
- SAVA 1996: Sava, E.: Necropola tumulară Bălăbani-II. *Arheologia Moldovei* 19 (1996) 191–220.
- SCSERBAKOVA–TASCSEI–TYELNOV / ЩЕРБАКОВА–ТАЩИ–ТЕЛЬНОВ 2008: Щербакова, Т. А. – Тащи, Е. Ф. – Тельнов, Н. П.: *Кочевнические древности Нижнего Поднепровья (по материалам раскопок кургана у г. Слободзея)*. Археологическая библиотека IV. Кишинёв 2008.
- SILOV–OSZTROVERNOV–SOJOCARU / ШИЛОВ–ОСТРОВЕРХОВ–КОЖОКАРУ 1987: Шилов, Ю. А. – Островерхов, С. А. – Кожокару, В. М.: *Отчёт о работе новостроечной экспедиции «Газопровод» за 1986 г.* Научный архив Института археологии Национальной Академии наук Украины. №1986/17.
- SZINYIKA–IVASCSENKO / СИНИКА–ИВАЩЕНКО 2017: Синика, В. С. – Иващенко, М. В.: Комплекс находок III в. до н. э. из поселения у Слободзеи. *Известия Самарского научного центра РАН*. 19:3 (2017) 223–228.
- SZINYIKA–RAZUMOV–TYELNOV / СИНИКА–РАЗУМОВ–ТЕЛЬНОВ 2016: Синика, В. С. – Разумов, С. Н. – Тельнов, Н. П.: *Археологическое наследие Приднестровья*. Тирасполь 2016.
- SZUBVOTYIN–DZIGOVSKIJ–OSZTROVERNOV / СУББОТИН–ДЗИГОВСКИЙ–ОСТРОВЕРХОВ 1998: Субботин, Л. В. – Дзиговский, А. Н. – Островерхов, А. С.: *Археологические древности Буджака. Курганы у сёл Вишнёвое и Белолесье*. Одесса 1998.
- SZUBVOTYIN–OSZTROVERNOV–DZIGOVSKIJ / СУББОТИН–ОСТРОВЕРХОВ–ДЗИГОВСКИЙ 1995: Субботин, Л. В. – Островерхов, А. С. – Дзиговский, А. Н.: *Археологические древности Буджака. Курганы восточного побережья озера Сасык*. Одесса 1995.
- SZUPRUNENKO / СУПРУНЕНКО 2011: Супруненко, О. Б.: Давньоугорський некрополь поблизу с. Дмитрівки в нижній течії Псла. В: *Мадяри в Середньому Подніпров'ї*. Археологія і давня історія України 7. Отв. ред.: Моця, О. П. Київ 2011, 105–124.
- TOSCSEV–SZAMAR / ТОЩЕВ–САМАР 1990: Тощев, Г. Н. – Самар, В. А.: Исследование могильника эпохи бронзы на Херсонщине. *Древности степного Причерноморья и Крыма I* (1990) 30–66.